

GYVIEJI ARCHYVAI

Aloyzas TENDZEGOLSKIS

Skrydžiai į duobes

Mums nereikėtų dažnai eilėraščių minėti: pats Juozukas pokalbiuose vengė šios temos, netgi šio žodžio. Suaugusių žmonių veidai dažniausiai sakyte sako, kad rašyti eilėraščius nerimta. Vis dėlto Juozukas, galima sakyti, užaugo poezijos lopyje, ir mums nelengva šį jo pomėgį nutylėti.

Kai kurie mokiniai iš tiesų pavydėjo jam kūrybos ir išskirtinio dėmesio. Gal ryškiausiai tai parodė bendraklasės Eugenijus. Vaikinuko veidas buvo švelnus, gražus, tiesiog skaitus. Genius vis stabtelėdavo, gretinosi prie Juozuko, klausinėdavo apie pėdas, metrą ir visą eilėdarą, paprašė parodyti savo kūrybos sąsiuvinį. Nejučia jie tapo lyg ir bendraminčiai, bet jokiū būdu ne draugai. Jie artimai nebendravo. O vieną dieną Genius atnešė Juozukui savo eilėraščių, tiksliau tariant, vieną posmą – sueiliuota buvo puikiai!

Juozukas nusistebėjo:

– Kaip tu parašei tokį gerą posmelį?

– Parašiau! – pasididžiudamas trumpai atsakė Genius.

Vėliau jį tarsi pamiršo.

O pavasarį Juozukas šį posmą, kuriame buvo keletas skaitvardžių, rado aritmetikos uždavinyne: čia jis buvo įdėtas kaip vaizdinga uždavinio sąlyga. Nurodytas ir autorius – garsus poetas. Dabar šį posmą skaitė visa klasė, tiesa, Eugenijaus „eilėraščio“ nė neregėjusi.

Pirmiausia pats Juozukas pajuto gėdą. Iš apmaudo tylėjo. Paskui paklausė:

– Gal tu kvailas?

Pavadino jį plagiatoriumi ir po to net įraudo, vadinamas literatūrinu vagimi. Visaip šūkaudamas, linkniavo jam į akis žodį „vagis“. Ilgą laiką negalėjo į Eugenijų nė pažiūrėti; kažkaip

lengva būdavo išvengti jo žvilgsnio. Jis buvo visas šlykštus. Ir jo šukuosena šlykšti. Ir kuo gražesnis, tuo šlykštesnis. O sunkiausia būdavo, kai reikėdavo kur nors sėdėti su juo greta.

Daug žmonių nenori vienas kito susitikti, o kai susitinka, neišsuduoda ir kalba nuoširdžiai, paskui net lipšniai – veidmainiauja; Juozukas atsakydavo Geniui tik murmesiu.

Dar iškalbingesnis buvo kitas šios srities įvykis. Juozukas gyveno mokyklos bendrabutyje, ir kažkas parašė eilėraščių, pajuokiantį valgyklos šeiminkėlę, kurią taip švelniai vadino visa mokykla, – anonimas teigia esą ji apsimate šventuole, o vakarais nešasi maisto produktus namo. Kikeno ir šnypštė visos bendrabučio pakampės. Visiems buvo aišku, kas eilėraščių parašė, ką čia kalbėt. Pagaliau Juozuką užpuolė pati šeiminkėlė: iškart apkaltino jį tokiu baisy šmeižtu. Nė neklausdama, ar čia jo darbas. Juozukas gynėsi trumpai:

– Nieko nežinau.

O kai jį parodė jam lapelį su smulkiai iškreivazotais net keturiais posmais, jis pratarė:

– Ne mano.

Bet kito eiliuotojo mokykloje nebuvo!

Pirmą kartą Juozukas susidūrė su kūrybos neišmanėliais. Pasirodė, kad bendrabutyje neišmanėliai buvo visi. Argi Juozukas gali rašyti taip nemokšiška? Betgi niekas nematė skirtumo! Šis lapelis Juozuką ilgąm pribloškė. Daugiau nė nesigynė ir nekalbėjo šia tema.

Tai buvo Juozuko brolio Juliaus kūryba: tuo metu jis taip pat gyveno bendrabutyje, viską čia versdamas aukštytn kojomis. Prieš keletą

metų jis bandė eiliuoti, tiesa, kažkodėl kur kas sėkmingiau nei dabar. Nuošaly prisipažino apkaltintam Juozukui parašęs šį eilėraščių. Juozukas pažadėjo neišduoti. Taip ir liko. Na, susimąstė smarkuolis Julius, nežinodamas ką dabar daryti! Juozukui nebuvo skaudu nukentėti už brolių. Tik Julius kartais šnekėdamas panašioje situacijoje sutrikdavo: jis negalėjo suprasti, kodėl Juozukas nesigina. Vėliau vaikams sakydavo: „Nors Juozukas nekaltas, bet nesigina ir nieko neima į galvą“. Išardavo lėtai, lyg tai būtų dar nepatvirtintas mįslingas jo atradimas. Ne, iš tiesų Juozukas toks nebuvo: jis viską imdavo į galvą. Kentėdavo! Ir gindavosi, tik ne visada.

Netikėtai Juozukas atsidūrė pionierių sąskrydyje, kuris vyko kitame Lietuvos krašte – pušnyuose prie didelės upės. Iš tiesų ta upė jį čia ir atviliojo. Na, o vyr. pionierių vadovė, ilgai meilikavusi ir įkalbinėjusi, pažadėjo vaikui daug laisvių.

Tai štai kaip atrodo upė iš arti! Gyva upė! Tikras ir baugus plačiai tekantis upės vanduo. Išžiūrėjęs pats imi šiurpiai paviršiumi sklęsti.

Čia Juozukui reikėjo išleisti sienlaikraštį ir paskutinėje skiltyje įdėti savo eilėraščių. Tema laisva, bet jis turi būti proginis. Na, sienlaikraštį lengvai išleido Juozuko pagalbininkai, atvažiavę kartu iš dešiniaspurnės draugovės, o su eilėraščių buvo kebliau.

Vadovė turėjo daug išskaičiavimų. Kai Juozuko išdrožtas „Turistas“ – daiktinis raportas – pernaituristų sąskrydyje lėmė mokyklai pirmąją vietą, jį jau nebegalėjo apie panašią pergalę negalvoti. Šįkart bus eilėraščių. Apdainuok, Juo-

zuk, šį gražų kraštą, jo ypatumus. Pats žinai. Po sąskrydžius vaikšto daug garsių poetų: pastebės tavo eilėraščių, paminės respublikinėje spaudoje – tau pačiam pravers. Garbė ir mokyklai. Bus sienlaikraščių konkursas. O ir šiaip smagu mums sąskrydyje turėti savą poetą, tiesa, Juozuk?

Juozukas klausydams tik pagalvojo: kaip kvailai ji supranta pradedantį literatą!..

Iš ažuolų krašto pateko į pušynus. Trimitai aidėjo kaip ir savoje mokykloje, tik čia jų buvo gausybė. Šiek tiek dusino smėlis, sklindantis ore. Eidamas per aikštę, pamatė virkaujančią mergaitę. Kas čia? Taip, ji verkė: stovėjo viena ranka atsirėmusi į transparanto stovą, o kitoje laikė basutę su nuplyšusiu dirželiu. Juozukas ją nuramino, pavadindamas ašarėle, parsivedė prie savo namelio, pasodino ant suoliuko, o pats, susirėdęs storesnių siūlų, susiuvo basutę.

Mergaitė iš džiaugsmo net pastrykčiojo abiem kojom. O po valandos ji atsivedė savo draugę su atsiknojusiu batelio padu. Juozukas susirado vinukų.

Kai atėjo berniukas, pametęs kulną, Juozukas susimąstė. Bet netrukus jam į pagalbą šoko kitas berniukas – pasisiūlė nubėgti į miestelį, kuriame jis gyveno, pas vieną senuką, kažkada dirbusį batsiuviu. Ir po pietų parnešė Juozukui įvairiausių daiktų: ylą, peilį, odos atraižų, didelę adatą, netgi dervasiūlių.

Juozuką labiausiai sudomino būtent šie dervasiūliai. Gali veržti kiek nori, netrūks. Ir pats žodis gražus! O kai kažkuris vaikas priminė jam sienlaikraštį, jis oriai numetė žemėn jau pataisytą batelį:

– Štai mano eilėraščių!

Vadovė iš tiesų davė Juo-

zukui laisvę. Netgi jį pati buvo visiškai laisva: bėgiojo į štabą, šen ir ten aiškino kolegoms sąskrydžio naujoves ir tvarką – viską žinojo, nes čia ji turėjo dvi drauges iš Pionierių ir moksleivių rūmų. Tačiau dažniausiai juokavo, pokštavo, kėlė visiems nuotaiką, pati lengvai priimdama iš visų pusių drąsiausius komplimentus.

Ankstesnė mokyklos vyr. pionierių vadovė Spansiernaitė buvo aukšta ir liesa, tarsi iš popieriaus iškirpta, tačiau vis dėlto kėlė baimę: ims ir privers tave skaityti bet kurią dulkėtą brošiūrą.

Tik nevertė. Ir pati daugeliu požiūrių buvo popierinė. Naikino senų žurnalų krūvas, bet apsivertė iškarpomis. Sakė, kad medžiagos „Pionierių žodžio“ sienlaikraščiu užteks dešimtmečiui. Nereikėjo. Ji staigiai išvyko, o naujoji vadovė traukė vaikus gyvastingumu, net jos šūkiečiai skambėjo maloniau. Kartais ji būdavo ypač nuotaikinga ir lipšni: vaikai jos užduotis vykdavo su didžiausiu džiaugsmu. Ji visur greit sukrovosi, tik sueigoje netikėtai pasikeisdavo: tvirta tapdavo visa jos figūra, tarsi suakmenėdavo apvalios blauzdos, o sugriežtėjęs veidas sužvilgėdavo ir net paburkdavo iš rimbato.

Dabar paskutinė sienlaikraščio skiltis tebebuvo tuščia. Juozukui kilo mintis parašyti humoristinį straipsnelį „Batelių taisykla“. Ir parašė. Bet pasakojo ne paeiliui, kaip viskas buvo, o išraiškiau ir juokingiau. Dar pamanė, kad reikia kokio nors pionieriško sakinio, ir įrašė: „Visada greitai!“. Rašė nė nepasitaręs su vadove: kai darbas bus atliktas, gal lengviau jį pripažins? Ir pasirašė: Taisyklos vedėjas.

Ilgai vadovės laukti nereikėjo.

– Kur eilėraščių?

Juozukas net krūptelėjo nuo tokio staigaus ir bau-

gaus linksmulės klausimo. Palaukęs, kol pats nurims, jis sklاندžiai pasakė:

– Bet ir kituose sienlaikraščiuose eilėraščių nėra.

– Yra! Pavaikščiok toliau.

Tada Juozukas parodė savo straipsnelį. Vadovė skaitė krypuodama į šalis pečiais. Iširdo, smulkiai sudraskė lapelį, suglausdama keletą kartų savo stiprius kumštelius, ir skiauteles išmetė į šiukšlių dėžę.

Skėtriodama viena ar kita ranka, o antrąją kažkodėl nuleistą spausdama prie šono, ištempusi ir sustabarėjusi ilgai grėžiojosi ir šūkaavo:

– Vežiausi poetą, atsivežiau batsiuvių! Poeziją išmaišai nei į juokelius! Kokie mes raštingi ir nagingi – čia visi mus vadinti batsiuviais! – Stabtelėjo ir vėl: – Stovykloje įsteigėm įmonę, atidarėm artelę! Kas čia – proletariato parodija? Net pakeiči mūsų šūki „Visada pasiryžęs!“* Kūrėjas! Dar parašyk, kad apavei visus Lietuvos pionierius...

– O man batai geriau.

– Kaip geriau?

Juozukas tylėjo.

– Kodėl tau batai geriau?

– neatstoju vadovė.

– Na, man patinka tokia poezija, suveržta dervasiūliais, – kreivai šyptelėjo.

Vadovė, pasitraukusi atatupsta, nerado žodžių.

– Ką tai reiškia?... Ką tu čia vaizduoji?... Ir gausi dervasiūliais suveržta pagyrimo raštą!

Juozukas sutriko. Jis dar norėjo juokauti, buvo pakėlęs pirštą su dideliu batsiuviu antpirščiu, prilaikomu kitu pirštu, bet nieko nepasakė. Smarkuolė atlėjo, pajutusi galutinę savo pergalę.

– Juozai! – po pauzės tarė rimtai. – Kam aš čia tave atsivežiau? Per naktį bus eilėraščių!

Rytą pasakė:

– Na, va... Puiku!... Tu jau gerai išsimiklinęs.

* Rikiuotės ritualas reikalavo į vadovės šūki „Pionieriaus, kovai už Komunistų partijos reikalą būk pasiryžęs!“ atsakyti: „Visada pasiryžęs!“